

SZAKÁLY SÁNDOR

OLIMPIKON SZAMOSÚJVÁRRÓL

Lófő lengyelfalvi Bartalis Kálmán (1899–1982)

**Magyarország
kormányzója sporttelje-
sítőményét a Sportbaj-
noki Jelvény (1943.
május 26.) és a Nagy
Honvéd Sportügységi
Jelvény (1943. február
3.) adományozásával
ismerte el.**

■ Az 1936. évi nyári olimpiai játékokon (Berlin) a Magyar Királyságot képviselő olimpiai csapatnak számos olyan sportolója versengett az érmekért, helyezésekért, akik az 1920. június 4-én a Magyar Királyság képviselői által a franciaországi Versailles-ban, a Nagy-Trianon-palotában aláírt békeszerződés¹ értelmében a Román Királyság számára átadott területeken születtek. Közöttük volt a szamosújvári Bartalis Kálmán is, aki a lovaspólóversenyben negyedik helyezést elért magyar csapat tagja volt.²

Az ő életútjának vázlatos bemutatásra tesztek most kísérletet a rendelkezésre álló – nem túl bőséges – források segítségével, előrebocsátva azt a talán kevésbé ismert tény, hogy a magyar lovaspólócsapat tagjai – egy versenyzőtől eltekintve³ – valamennyien a magyar királyi honvédség tényleges állományú tisztjei voltak. Kettő a tüzér fegyvernem, kettő a lovas fegyvernemhez tartoztak.⁴

Bartalis Kálmán 1899. május 16-án született Szamosújváron a református vallású Bartalis Kálmán főellenőr és Haris Hajnalka gyermekeként.⁵ Nemességét a magyar királyi Belügyminisztérium 144.221/1917 szám alatt igazolta.⁶

Az elemi és középiskolai tanulmányaira vonatkozóan adatok nem ismeretesek. Minden bizonnyal sikeresen fejezte be a középiskola – gimnáziumi, hadapródiskolai vagy honvéd főreáliskolai? – tanulmányait, mivel 1916 őszétől a bécsújhelyi császári és királyi Mária Terézia Katonai Akadémia növendéke lett, „teljesen díjmentes magyar állami alapítványi” helyen.⁷

A katonai akadémiára történt felvételekor a magyar nyelvet tökéletesen, a németet „szükségesen” bírta Bartalis Kálmán, akinek a későbbiek során már tökéletes német- és jó francianyelv-tudásáról szólnak a korabeli dokumentumok, jelezve egyúttal, hogy a román nyelvet is beszéli, „törve”.⁸

Bartalis Kálmánt 1918. augusztus 17-án avatták hadnaggyá a császári és királyi 13. huszárezredhez 1916. szeptember 1-jei ranggal. A világháború harcaiban ténylegesen nem vett részt, fél hónapot a hadra kelt seregnél, míg két hónapot a mögöttes országrészben szolgált.⁹ Az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlását követően a szerveződő magyar haderőben vállalt szolgálatot.

A nemzeti hadsereg tagjaként 1919. december 17-én hadnagyi rangját 1917. szeptember 1-jében állapították meg,¹⁰ miután a szerveződő új magyar haderőben rendezni kellett a rangviszonyokat, hiszen a nemzeti hadseregbe egyaránt bekerültek a volt császári és királyi haderő és a volt magyar királyi honvédség tényleges és tartalékos állományú tisztjei.

Bartalis Kálmán 1922. szeptember 1-jével főhadnagyi, majd 1928. május 1-jével (ugyanezen napi ranggal) századosi kinevezést nyert.¹¹ Szolgálatáról annyi ismeretes, hogy 1922-ben a tolnai gyalogezred állományba tartozott, majd a magyar királyi 3. honvéd huszárezred tisztjeként szolgált 1933. július 1-jéig.¹²

1933. július 1-jétől a Honvédelmi Minisztérium Katonai Főcsoport (a Honvéd Vezérkar főnöke megnevezése a „rejtés” időszakában”) főnökének helyetteséhez helyezték át.¹³ 1939. január 15-ével ideiglenesen megbízták a Honvéd Vezérkar főnöke – Werth Henrik gyalogsági tábornok¹⁴ – szárnysegédi teendőinek ellátásával, az 1938. november 1-jével (13. ragszámmal) őrnaggyá kinevezett Bartalis Kálmánt, aki időközben sikeresen „letette” a vezérkari törzstiszti vizsgát, aminek eredményeként 1928. május 1-jei századosi rangját, 1938. október 21-én 1927. május 1-jére javították.¹⁵

Bartalis Kálmán 1939. augusztus 24-től kezdődően vezérkari próbaszolgálatot teljesített, amely előfeltétel volt a vezérkari testületbe történő áthelyezésnek. Bartalis sikerrel teljesítette a próbaszolgálatot, és az addig vezérkari tisztek állománycsoportjába beosztott őrnagy 1940. július 1-jével átkerült a vezérkari tisztek állománycsoportjába.¹⁶ Ekkor a budapesti magyar királyi I. honvéd hadtestparancsnokság állományában tartották nyilván, és onnét került át 1940. december 1-jével a 2. vkf. osztály¹⁷ állományába és szolgált ott egészen 1941. szeptember 15-éig, a deffenzív alcsoport vezetőjeként.¹⁸

1941. szeptember 15-ével az államfő, vitéz nagybányai Horthy Miklós¹⁹ törökországi katonai attasévá Ankarába nevezte ki, de isztambuli székhellyel.²⁰

E beosztásában kapta meg az alezredesi kinevezését 1942. április 1-jével, 1942. március 31-i ranggal, 1. rangszámmal.²¹ (1943. december 13-án rangnapját 1941. november 1-jére javították.)²²

Törökországi szolgálata 1944. február 1-jével zárult, és tért vissza Magyarországra.²³ (Korábban felmerült kinevezése a Magyarország Kormányzója Katonai Irodája főnökének helyettesévé – melyhez az előzetes államfői hozzájárulást megkapta –, de végül is olyan döntés született, hogy továbbra is maradjon katonai attaséi beosztásban Törökországban.)²⁴

Magyarországra történt visszatérését követően a Honvédelmi Minisztérium VIII. csoportfőnökségen kapott beosztást, és 1944. március 25-e és 1944. június 15-e között a Honvédelmi Minisztérium Elnökségére vezényelték, és lett összekötő tiszt, Magyar Királyságba akkreditált a német katonai attasé mellett.²⁵

1944. július 1-jével ismételten ankarai katonai attasévá nevezte ki az államfő, és foglalta el isztambuli állomáshelyét Bartalis Kálmán.²⁶ Az 1944. január 1-jén (1943. május 1-jei ranggal) kinevezett ezredes, aki 1940. július 1-je és 1941. október 1-je között a vezérkari testület tagja volt, majd azt követően a csapattiszti állományba került, és 1944. április 6-ától a vezérkari testülethez „vezényeltetett”.²⁷

Bartalis ismételt kinevezése valószínűsíthetően a Törökországban kiépített kapcsolatainak és a nyugati szövetségesekkel folytatott tárgyalások ismerőjének szolgálhatott.

Bartalis Kálmán

A nyilas-hungarista hatalomátvételt követően a semleges országokban működő magyar diplomáciai képviselők számos tagjához hasonlóan ő sem váltotta az új hatalom szolgálatát, amiért is előbb 1944. december 1-jével megszüntették a vezérkari testülethez történt vezénylését, és rendfokozatából „hűtlenség” címen elbocsátották.²⁸

A világháború befejezését követően – a pontos időpont nem ismeretes – Brazíliába távozott, és ott élt 1982. március 21-én bekövetkezett haláláig, amely egy idősek otthonában érte Petropolis városában. Gyászjelentését maga fogalmazta meg, és arra kérte barátait, hogy azt ők tegyék közzé. A *Hídő* című lap 1982. májusi számában a 4. oldalon ez ekképp olvasható:

„Alulírott Bartalis Kálmán Isten akaratából teljesen egyedül maradtam – nős, de gyermektelen volt, felesége korábban elhunyt Sz. S. – brazil földön, ahová 1946-ban érkeztem.

Barátaim jóságát veszem igénybe, hogy halálom után a hozzám közel állókat elhunytomról értesítsék.

Születtem 1899. május 16-án Szamosújváron. Erdély földjéhez, székely mivoltomhoz lelkem minden érzésével a sírig és azon túl is ragaszkodom. Eredetileg választott életpályám, a hivatásos katonatiszti pálya – a lovasságtól a származó vezérkari ezredesi rendfokozatig jutottam, végül hazám törökországi katonai attachéja lettem; – a tiszti kardbojtot életem végéig tisztán és becsületben tartottam – Isten a tanúm rá.

A Mindenható áldását kérve búcsúzom mindazoktól, akik jó szívvel voltak hozzám.

A halál napja. 1982. március 21. Bartalis Kálmán s. k.”

A kiváló sportember és katonatiszt – akinek 1931 és 1941 közötti minősítése minden esztendőben „kiváló” volt – élete során számos kitüntetést kapott. Katonai szolgálataiért kiérdemelte a Magyar Érdemrend lovagkeresztjét (1942. december 5), a Kormányzói Dicsérő Elismerés Magyar Koronás Bronzérmet a hadiszalagon (1939), a Kormányzó Dicsérő Elismerés Magyar Koronás Bronzérmet (1935), a Nemzetvédelmi Keresztet (1942. augusztus 11.), a Háborús Emlékérem kardokkal és sisakkal kitüntetést, a Tiszti Katonai Szolgálati Jel II. osztályát és az Erdélyi Emlékérmét (1940). Külföldi kitüntetései között megtalálható volt a finn Oroszlán Rend parancsnoki keresztje (1944. március 22.), a német Sasrend II. osztályú Érdemkeresztje, az osztrák Háborús Emlékérem kardokkal és a bolgár Háborús Emlékérem.

Magyarország kormányzója sportteljesítményét a Sportbajnoki Jelvény (1943. május 26.) és a Nagy Honvéd Sportügyességi Jelvény (1943. február 3.) adományozásával ismerte el.

■ JEGYZETEK

1. A Magyar Királyság képviselői 1920. június 4-én írták alá a békeszerződést, amelyet a magyar Nemzetgyűlés az 1921. évi XXXIII. törvénycikként emelt be a magyar törvények sorába. A törvénycikk szövegét – jegyzetekkel ellátva – lásd: *Trianon. A békeszerződés*. Sajtó alá rendezte Bank Barbara – Kovács Attila Zoltán. Athenaeum Kiadó, Bp., 2019.
2. A magyar lovaspólócsapat tagjai voltak: lófő lengyelfalvi Bartalis Kálmán (Szamosújvár, 1899. május 16. – Petropolis/Brazília/, 1982. március 21.), tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata vezérkari ezredes, ifj. bethleni gróf Bethlen István (Budapest, 1904. március 8. – Róma, 1982. február 7.), vitéz Dienes-Oehm Tivadar (Nyíregyháza, 1907. október 20. – Kiskunfélegyháza, 1944. október 26.), tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozat őrnagy, Kovács Dezső (Debrecen, 1903. február 25. – Budapest, 1992. július 22.) tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata hadiműszaki törzskari alezredes, nemes homoródszentpáli Szentpályi Imre (Nagyvárad, 1904. szeptember 15. – Budapest, 1987. január 24.) tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata hadiműszaki törzskari alezredes.
3. A lovaspólócsapat nem tényleges állományú katonatiszt tagja, ifj. Bethlen István gróf volt.
4. Szentpályi Imre és Kovács Dezső tüzér fegyvernembéli tiszt volt – mindketten gépészmérnöki diplomával is rendelkeztek –, míg Dienes-Oehm Tivadar és Bartalis Kálmán lovas fegyvernembéli tiszt volt.
5. Hadtörténelmi Levéltár (Budapest) /a továbbiakban HL/ Tiszti személyügyi anyagok. 1899-ben születettek, 112. (A továbbiakban Ti. szü.)
6. Gerő József: *A magyar királyi belügyminiszter által igazolt nemesek 1867–1937*. Magyar Királyi Belügyminisztérium. Bp., 1938. 54. 1939-ben „nemesi előneve igazolt” – olvasható a Honvédelmi Minisztérium 8. osztálya 1939. évi 42.909/eln. számú iratában. Az 1917-ben kiadott „igazolás” után a Belügyminisztérium 1941. szeptember 9-én, Büm. 85.302/II.1941 szám alatt Bartalis Kálmán vezérkari őrnagy „lófői” rangját és „lengyelfalvi” előnevét igazolta. Honvédségi Közlöny (Személyes ügyek) /a továbbiakban HK (Szü)/ 1941. 45. szám (1941. szeptember 30.) 569.
7. Österreichisches Staatsarchiv Kriegsarchiv (Wien) „Theresianische” Militärakademie. Fasc. 315. Namentliches Standesbuch 1916/1917. I. Jahrgang.
8. HL Honvédelmi Minisztérium /a továbbiakban HM/ 1941. 8/e. osztály Elnöki vkf. 8.902 (Többneves) /A továbbiakban: Többneves./
9. HL Kormányzói Elhatározások 1936. szeptember (3.496/K. I. – 1936). A hivatkozott tiszti személyügyi anyagában – Többneves – a francianyelv-ismerete nincs feltüntetve, a román pedig „gyenge” minősítéssel van ellátva.
10. Rendeleti Közlöny (Személyes ügyek) /a továbbiakban RK (Szü.) 1919. 98. szám. (1919. december 17.) 2405.
11. Főhadnagyi kinevezésére lásd: RK (Szü.) 1922. 36. szám (1922. augusztus 19.) 199. századosi kinevezésére Honvédségi Közlöny, 1928. 9. szám (1928. május 1.) 58.
12. Ti. szü.
13. Uo.
14. Werth Henrik (Rezsőháza, 1881. december 26. – ?, Szovjetunió, 1952. május 28.) Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata vezérezredes. 1938. szeptember 29-e és 1941. szeptember 4-e között a magyar királyi Honvéd Vezérkar főnöke.
15. Ti. szü., valamint HL Kormányzó Elhatározások, 1938. október 21. (4.072/K. I. – 1938)
16. Ti. szü.
17. Uo. A 2. vkf. osztály feladata általában: „Idegen államok haderejének, katonapolitikai viszonyainak és háborús teljesítőképességének nyilvántartása azzal a céllal, hogy a vezetés tervezéséhez és elhatározásaihoz alapot szolgáltatson. A hírszerző szolgálat vezetése. Különös harcjeljével kapcsolatos munkálatok vezetése. Kémelhárítás és szabotázselhárítás. Rejtjelszolgálat. Katonai attachék szolgálatának irányítása.”
18. Ti. szü., valamint Többneves.
19. Horthy Miklós, vitéz nagybányai (Kenderes, 1868. június 16. – Estoril/Portugália/, 1957. február 9.), az osztrák–magyar haditengerészet tényleges állományú tisztje, legmagasabb rendfokozata altengernagy. 1920. március 1-je és 1944. október 16-a között a Magyar Királyság ideiglenes államfője kormányzói címmel. Mint a Legfelsőbb Hadúr hozott döntést kinevezésekről, felmentésekről stb. a magyar királyi honvédség tényleges, nyugállományú, szolgálaton kívüli viszonybeli és tartalékos tisztjei esetében.

20. HK (Szü.) 1941. 47. szám (1941. október 14.) 577.
21. HK (Szü.) 1942. 14. szám (1942. április 3.) 217., valamint Ti. szü.
22. HL Legfelsőbb Elhatározások (a továbbiakban L.E.) 1943. december 13. (7.877/K. I. – 1943) valamint Ti. szü.
23. HK (Szü) 1944. 4. szám (1944. január 25.) 45. old. valamint Ti. szü.
24. HL L. E. 1942. november 19. (5.000/12/K. I.-1942) 1942. november 15-ével felmentve Magyarország Kormányzója Katona Irodája főnökének helyettesi beosztásából. (Ankarai katonai attasé marad.), valamint HL HM 1942. 8/e. osztály Elnöki 66.174. (Többneves)
25. Ti. szü. A Magyar Királyságba akkreditált katonai attasé 1943. október 8-tól 1944. április 1-ig Hans von Greiffenberg (Tschebiatkow, (Német Császárság) 1893. október 12 – Königstein/Taunus (Németországi Szövetségi Köztársaság), 1951. június 30.) altábornagy – 1944. április 1-jétől gyalogsági tábornok – volt, aki 1944. április 1-jétől „a német Wehrmacht teljhatalmú tábornoka volt Magyarországon”.
26. HK (Szü) 1944. 28. szám (1944. június 28.) 520., valamint Ti. szü.
27. Ti. szü.
28. Ti. szü, valamint Honvédségi Rendeletek (Személyes ügyek), 1945. 4. szám. (1945. január 24. 1.)